

Закарпатський Молодіжний Демократичний Союз
Закарпатський Центр соціальної служби для молоді
Українська асоціація студентів-істориків
Ужгородський державний університет
Історичний факультет
кафедра історії України
Юридичний факультет
кафедра історії та теорії держави і права

МОЛОДЬ-УКРАЇНІ

Наукові записки молодих учених
Ужгородського державного університету

Том 9

Ужгород:
Закарпатський Центр соціальної служби для молоді

1996

Микола В. Олашин,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри нової
і новітньої історії та історіографії

ПРАЦЯ ПРО МОЛОДЬ ЗАКАРПАТТЯ В РОКИ ВІЙНИ

(Офіціанський Р., Довганич О. Закарпатська молодь у роки другої світової війни: (До 50-ліття Перемоги). - Ужгород: ВВК "Патент", 1995. - 39 с.)

29 червня ц.р. виповнилося 50 років від дня підписання договору між урядами СРСР і ЧСР "Про Закарпатську Україну", згідно якого наш край возз'єднався з матір'ю-Україною. Нелегким був шлях до цієї історичної події. Протягом багатьох століть трудяче населення Закарпаття боролось проти соціального й національного поневолення. Особливо загострилася ця боротьба в ХХ ст. І, нарешті, осінь 1944 р. принесла довгожданне визволення. Активним учасником вищезгаданих процесів (особливо на завершальному їх етапі) була молодь краю. У цьому контексті відрадно згадати дослідження Р.Офіціанського та О.Довганича "Закарпатська молодь в роки другої світової війни: (До 50-ліття Перемоги)" (Ужгород: Патент, 1995. - 39 с.), яке нещодавно побачило світ.

Праця вищезгаданих авторів є науковим виданням. Вона написана на основі архівних матеріалів та опублікованих джерел. Історики вперше спробували розв'язати в комплексі досить складну проблему ролі молоді Закарпаття у процесах, що відбувалися в краї та за його межами у 1939-1944 рр. Тому вважаємо за потрібне сказати кілька слів про це дослідження.

Рецензована праця складається з чотирьох нарисів. Автором трьох із них є Р.Офіціанський, одного - О.Довганич.

Перший нарис присвячений створенню та діяльності організації греко-католицької молоді - ОГМ-КАЛОТ. Ця проблема ще не була об'єктом дослідження. Р.Офіціанський наголосив на проугорській спрямованості згаданої організації, що діяла в 1940-1944 рр. Автор подав відомості про структуру ОГМ-КАЛОТ, кількість її членів, організації "вищої школи КАЛОТ" (для підвищення ідейного та освітнього рівня активу об'єднання), пропагандистську діяльність. Цікавим і новим видається розгляд питання про співробітництво ОГМ-КАЛОТ з "Подкар-

патским Обществом Наук" (ПОН) та патріотичною організацією дочірньою молоді "Левенти". Історик наголошує, що у виданнях ПОН (крім "Руської молоді") приділялась певна увага молодіжній організації. А що стосується співпраці з "одіозною напіввійськовою організацією" ("Левенти"), то дослідник робить правильний висновок, що це "не принесло популярності" ОГМ-КАЛОТ (с.6).

У нарисі наводяться дані про одного з відомих на той час молодіжних лідерів Закарпаття - Андрія Кутлана (1907-1950), вчителя за освітою. В роки угорської окупації краю він працював директором школи, інструктором шкільного відділу регентського комісаріату з питань позашкільної роботи вчителів, був редактором газети "Неділя", потім - журналу "Народна школа". А.Кутлан воював на Східному фронті (під Курськом) в складі угорської армії. Закінчив своє життя у радянських таборях. Автор наголосив, що ОГМ-КАЛОТ була створена з ініціативи та з безпосередньою участю єпископа Мукачівської греко-католицької єпархії Олександра Стойки (с.4). Це і не дивно. Адже проугорська орієнтація цього духовника добре відома.

Р.Офіциньський робить правильний висновок про те, що "виникнення і діяльність ОГМ-КАЛОТ, позначені зовнішніми чинниками і специфічними часовими рамками, залишило помітний слід в історії молодіжного руху" тогочасного Закарпаття і той досвід "є дуже повчальним для нинішніх умов" (с.7). Безперечно, це так.

Науковою новизною відзначається нарис Р.Офіциньського "Втеча закарпатської творчої молоді за кордон (1939-1941)" (с.21-30). Дотепер про цю проблему історики писали в цілому, не виділяючи молоді (тим більше творчу). Тому актуальність досліджуваного питання аспірантом кафедри історії України УжДУ є безсумнівною.

В нарисі наголошується на тому, що творча молоді Закарпаття емігрувала, в основному, в Чехословацьку Республіку та Радянський Союз. В ЧСР опинилися такі представники молоді інтелігенції краю, як В.Гренджа-Донський, о.Зореслав, І.Ірлявський (потім повернувся на Україну), О.Микита (Рудловчак), І.Гриць-Дуда та ін.

В СРСР емігрували (втекли) А.Патрус-Карпатський, І.Боролич, В.Вальо, Г.Качур, М.Питиль, М.Сабадош, В.Русян, М.Лялько, І.Волошук та ін. На нашу думку, автор правильно підмітив причину еміграції частини творчої молоді на схід. Адже вона була "заворожена ілюзорними сталінськими гаслами і цитатами про небачені успіхи та грандіозні перспективи радянського соціалізму..." (с.21). Р.Офіцинь-

кий детально розповідає про важкі випробування, яких довелося зазнати А.Патрусу-Карпатському (с.22-23), Г.(М.) Бороличу (с.23-24), В.Вальо (с.24-28). До речі, в цьому нарисі опубліковано ряд документів, що глибше розкривають літературну та журналістську діяльність В.Вальо. Це листи до нього від Є.Недзвального, К.Біляшова, І.Керчі.

"Парадоксальним" називає автор життя творчої молоді Закарпаття в СРСР. На їх долі випало занадто багато випробувань. І не кожному з них судилося дожити до кінця війни. Окремі з них у повоєнні роки відійшли від літературної праці, за інших - просто забули. Тому вважаємо, що проблема діяльності молоді творчої інтелігенції краю в роки другої світової війни потребує подальшого дослідження.

У рецензованому виданні надруковано нарис Р.Офіциньського під назвою "Руська молодіж" (1941-1944) з півсторічної віддалі" (с.31-38). Автор вже торкався цієї проблеми (Див.: Молодіжна політика на Закарпатті: Матеріали обл.наук.-практ.конференції.-Ужгород, 1994.-С.61-70). Цей журнал виходив коштом "Подкарпатського Общества Наук". Молодий науковець досить детально розкрив такі питання, як редактування журналу, його зміст, ідейні засади, навчально-виховні функції та значення часопису.

В журналі друкувалися історико-краєзнавчі, етнографічні, фольклорні, а також науково-популярні матеріали. Автор акцентує увагу на тому, що журнал формально був аполітичним виданням, але в той час "мусів також керуватися панівними тоді ідеологічними постулатами" (с.33). Коротше кажучи, журнал мав чітку проугорську направленість.

Автор наголошує, що "Руська молодіж" належить тому, переминому часові" (с.37). Вважаємо, що це не зовсім так. По-перше, без минулого немає майбутнього. І, по-друге, матеріали щомісячника є важливим джерелом з історії нашого краю. Вони, мабуть, ще не раз стануть у пригоді науковцям.

Про активні форми боротьби закарпатської молоді проти угорсько-німецького режиму йде мова у нарисі кандидата історичних наук, доцента УжДУ О.Довганича (с.9-20). Автор підкреслює, що цей рух не був однорідним (окремі молодіжні осередки повністю керувалися комуністичними ідеями, інші - українськими національними тощо). Піднесення молодіжного руху в краї, на думку дослідника, почалося наприкінці 1938 р. У нарисі правильно вказується, що до активізації зга-

даного руху призело, передусім, значне погіршення становища трудящих: згорання виробництва, звільнення робітників, збільшення безробіття і т.д. Зрозуміло, наскільки великою у цих процесах була й роль політичних факторів.

Історик О.Довганич називає активних керівників молодіжного руху - І.Гафінця, М.Гаджегу, Й.Гавелку, В.Куруца, Й.Товта, М.Мацканька, Д.Тарахонича, В.Нямешука та ін. Значну увагу приділяв молоді і секретар Закарпатського підпільного крайкому О.Борканюк. Крім того, у 1939-1940 рр. виконком Комінтерну прийняв декілька рішень про становище в Угорщині і завдання учасників антифашистського руху. Вони теж були для частини молоді Закарпаття керівництвом до дії.

Дослідник характеризує різні форми молодіжного антифашистського руху. Це саботування заходів окупантів, ухилення від армії в профашистській організації "Левенте", розклеювання листівок, втечі в СРСР, дисертирство з угорської армії, участь в бойових діях у складі радянських військових частин, партизанських загонів тощо.

У нарисі відзначається, що у багатьох містах існували підпільні організації. Вони розповсюджували заборонену літературу, листівки, примірники підпільних газет, проводили агітаційну роботу серед населення тощо.

Автор звертає увагу на те, що чимало молодих патріотів краю допомагало розвідувальним групам Х.Росохи, П.Микульця, М.Рудяка. У нарисі досить ґрунтовно розповідається про діяльність розвідувальної групи "Закарпатці" під командуванням Ф.Патакі. Цій групі (у складі якої були й наші земляки) активно допомагало місцеве населення (особливо молодь).

Як видно із змісту рецензованої праці, значна частина закарпатців, мобілізованих в угорську армію, переходила потім на бік Червоної Армії. Окремі з них брали участь у різних мітингах військовополонених солдат-слов'ян, у роботі конференцій військовополонених, служили перекладачами при штабах радянських військових частин і з'єднань, хоробро воювали проти ворога із зброєю в руках. Чимало наших земляків було в партизанських з'єднаннях і загонах України, зокрема М.Наумова, О.Федорова, М.Салая, І.Федорова, М.Шукаєва... Але, без сумніву, найбільше закарпатців воювали у чехословацьких військових частинах, сформованих на території СРСР. Про окремих з них автор пише більш детально (с.17-18).

Славну сторінку в літопис Закарпаття вписали партизани краю. Воім відомі імена таких партизанських командирів, як О.Тянько, В.Русин, Д.Уста, І.Цушена, М.Перечинський... У їх загонах, як наголошує автор, "воювало чимало молоді" (с.19). Це О.Гоза, М.Шид, М.Русин, Г.Тураяниця, М.Бабидорич, В.Діянич, І.Шелавер, В.Зура та ін. Треба погодитися з автором, що "рух опору на Закарпатті вписаний яскравою сторінкою в історію боротьби за соціальне та національне визволення, за возз'єднання Закарпатської України з усім українським народом" (с.20).

Відзначаючи загалом високий науковий рівень рецензованого видання, хочеться висловити деякі побажання. Передусім, потрібно було, на нашу думку, більш конкретно зупинитися на значенні діяльності організації греко-католицької молоді (ОГК-КАМОТ). Крім того, у праці відсутні загальні цифри, які б характеризували розмах еміграції представників закарпатської творчої молоді в ЧСР і СРСР. При розкритті питання про антифашистський молодіжний рух на Закарпатті в роки другої світової війни доцільно було б використати матеріали збірника "За Українське Закарпаття" (Львів: Града, 1984).

Однак вищеперераховані побажання не є суттєвими і не применшують високого рівня дослідження. Треба тільки вітати вихід праці, в якій комплексно розкриваються (розглядаються) проблеми молоді Закарпаття в 1939-1944 рр. Без сумніву, рецензоване видання добре прислужиться і вчителям, і учням, і студентам, і бібліотечним працівникам. Всім, хто цікавиться минулим рідної землі.